

Institutionen för Kultur och Kommunikation

Jennie Hedin

Vuxen i lagens mening
- bakomliggande teorier, idéer och resonemang

Child or Adult in the eyes of Swedish Law
–underlining ideas

Idéhistoria

c-uppsats

Termin: Ht 2005 2006-01-10
Handledare: Adrian Veculio
Examinator: Conny Mithander

Abstract

At the turn of the century 18/1900 Swedish law looked upon young people as being adults at about the age of 15. At 15, the young person had left school, had his first employment and provided for himself and also had been confirmed to full membership of the Swedish State Church. Thus he was to be considered an adult and responsible for his actions. Parents, society/school and Church had done what was expected of them and now it was up to the 15-years old to live according to the laws and to be punished if the laws were broken. Over the following hundred years, at the time of the millennium, Swedish society changed a lot. So the laws did not and still a young person of 15 is considered an adult in the eye of the Swedish law. This paper looks upon the ideas that the law was based on at the turn of the century 18/1900 and the ideas that are put forward by Swedish courts today. The law has not changed, but today Swedish young people leave school between the ages of 19-25, and find their first employment even later. The paper gives the historical background and looks at the underlying ideas of adulthood. How people think and what is considered being important in defining adulthood has not changed much over those hundred years. In deciding if a person could pass as an adult, the Swedish law still use the same premisses today as it did a hundred years ago. As these premisses and ideas are the same, though society has changed, you can't today be considered an adult until in your twenties.

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
- Syfte	2
- Metod	3
- Tidigare forskning	5
- Definitioner	6
- Idéhistorisk bakgrund	7
2. Lagar	12
- Relevanta lagar	12
- Nu gällande lagar	13
- Följder av lagändringarna	15
- Idéer/påverkan på lagarna	16
3. Argument	18
Uppfostringsargument	18
- Sekelskiftet 1800/1900	19
- Millennieskiftet	19
Omsorgsargument	20
- Sekelskiftet 1800/1900	20
- Millennieskiftet	21
Biologiska argument	22
- Sekelskiftet 1800/1900	23
- Millennieskiftet	23
Mognadsgrad	24
- Sekelskiftet 1800/1900	24
- Millennieskiftet	25

Samhällets/statens skyldigheter	27
- Sekelskiftet 1800/1900	27
- Millennieskiftet	28
4. Diskussion	29
5. Slutsats	34
Litteraturförteckning	36

1. Inledning

Vad är vuxenhet? Enligt svensk lag blir människor i Sverige straffmyndiga vid 15 års ålder, myndiga vid 18,¹ får rätt att köpa alkohol vid 20 års ålder² och det är också till denna ålder som kommunerna har det yttersta ansvaret för unga människor.³ Frågan är vid vilken ålder som individer i Sverige anses bli *vuxna*. När menar svensk lag att människan blir vuxen och grundas det på samma idéer som vid sekelskiftet 1800/1900?

Vuxenheten som begrepp är, för mig personligen, fascinerande. Vad avgör om en person är vuxen eller inte? Är det kulturellt bestämda premisser, biologiska faktorer eller någonting annat som ligger till grund för värderingen och definieringen av vuxenheten i Sverige? Ett sätt att undersöka och titta närmare på detta svårdefinierade begrepp är att undersöka hur idén om vuxenhet behandlas i de svenska lagarna. Hur ser lagen på vuxenhet, vilka idéer vilar dess syn på vuxenhet på? Varför är det så viktigt att skilja på barn, ungdomar och vuxna? Följande text, citerat ur Kumliens avhandling, väckte dessa tankar och idéer hos mig och fick mig att fokusera på svenska lagar samt de idéer som lagarna vilar på.

Det behandlingssätt, vilket föreslås såsom det ojämförligt kraftigaste och mest verksamma, är för såväl kriminell som icke kriminell, vanartad ungdom barnets skiljande från sin förra omgivning och insättande i en under offentlig kontroll stående uppfostringsanstalt. En dylik åtgärd är, såsom själva orden innebär, att anse ej såsom ett straff i egentlig mening eller ett tuktomedel, utan såsom ett pedagogiskt behandlingssätt, betingat icke, eller åtminstone icke företrädesvis, av någon enstaka gärning från barnets sida, utan fastmera därav att detsamma befunnits leva i en omgivning, där någon kraftigare reaktion mot de onda böjelserna ej är att förvänta.⁴

Under mer än 100 år har förts en debatt i Sverige angående vilket sätt som är bäst lämpat för hantering av ungdomsbrottslingar. Är ungdomarna offer för samhället som behöver kärlek och omvårdnad, är de sjuka och därmed i behov av vård eller är de vuxna människor som kan ta konsekvenserna av sitt handlande och som dessutom är medvetna om felaktigheten i sitt uppförande? Åsikterna har gått, och går än idag, isär.⁵ En annan

¹ Brottsbalken, 31 kap § 1

² Alkohollagen, 3 kap § 8

³ Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, § 1

⁴ Mats Kumlien, *Uppfostran och straff – studier kring 1902 års lagstiftning om reaktioner mot ungdomsbrott*, Uppsala universitet, Uppsala, 1994, s 11

⁵ Lars B Ohlsson & Hans Swärd, *Ungdom som samhällsproblem*, Studentlitteratur, Lund, 1994, s 47

fråga som diskuteras är om det slutgiltiga ansvaret för barns uppfostran ligger hos föräldrarna eller samhället/allmänheten i stort. Redan i slutet av 1800-talet insåg rättsväsendet att gränsen som gällde personers mognadsgrad och uppfattning av konsekvenser, 15 år, var flytande.⁶ Ungdomar mellan 15 och 18 år som befanns skyldiga till brott kunde, istället för att få fängelsestraff, dömas till tvångsvård i uppfostringsanstalter på obestämd tid.⁷ Argumenten som framförts kring lagstiftarnas tankar ger svar på hur man vid olika tidpunkter sett och ser på vuxenheten.

Syfte

Arbetet handlar om hur synen på begreppet ”vuxen” i det svenska rättsväsendet har förändrats under 1900-talet. Detta genom att jämföra sekelskiftet 1800/1900 med sekelskiftet 1900/2000’s lagstiftning och se vilka förändringar som genomförts, vilka idéer influerade lagstiftarna? Jag vill se vad lagen menade/menar är vuxenhet och om idéerna är de samma nu som då. Min frågeställning blir:

Vilar den svenska lagens idé om vuxenhet vid sekelskiftet 1900/2000 på samma idéer som vid sekelskiftet 1800/1900?

Uppsatsen syftar till att väcka funderingar kring vad som gör en individ vuxen och vem som har ansvaret för att individen når vuxenheten. Vad händer om premisserna för vuxenheten är oförändrade mellan de två senaste sekelskiftena samtidigt som samhället i sig har förändrats?

Runt sekelskiftet 1800/1900 ansåg rättsväsendet att samhället hade ansvar för barn till och med 15 år. Till den åldern hade föräldrar, skola och kyrka, genom konfirmationsundervisningen, möjlighet att uppfostra barnet. Dessutom räknade samhället med att barnet fått sin första tjänst runt 15 års ålder och därmed var självförsörjande. Barnets mognad och värderingar borde vid 15 års ålder kunna avgöra vad som är rätt och fel, även om 15-åringen ännu inte kunde anses tillräckligt mogen och

⁶ Mats Kumlien, a. a., s 39

⁷ Ibid. s 11

livserfaren för att *alltid* välja den rätta vägen, borde den unge kunna skilja mellan rätt och fel.⁸ I dagens Sverige har kommunen ansvar för individer upp till 20 år.⁹ 9 av 10 går vidare från den obligatoriska grundskolan till den frivilliga gymnasieskolan. Ca 50 % går direkt vidare från gymnasieskola till högre studier.¹⁰ Av detta kan dras slutsatsen att idag finns inte de förutsättningar för vuxenhet som vid förra sekelskiftet om idéerna som gällde för hundra år sedan är kriterierna. Lagarna i Sverige har inte denna förändring. Sekelskiftet 1900/2000's lagar rörande mognad, ansvar och myndighet är i stort sett oförändrade hundra år senare. Bristen på uppgradering i svensk lag kring människors möjlighet att mogna och stiga in i vuxenvärlden skapar problem då lagens, mer än hundra år gamla, definitioner kolliderar med vårt samhälles nuvarande premisser.

Saknar föräldrar till ungdomsbrottslingar förmågan att vara goda uppfostrare, är ungdomsbrottslingarna utan social och rättslig mognad som styrs av sina sociala omständigheter? Eller kan ungdomsbrottslingar anses vara kompetenta personer med tillräcklig mognadsgrad som gör att de i en rättssituation kan straffas som vuxna? Att vara en god uppfostrare av barn och ungdomar innebär inte enbart att hålla barn på rätt sida lagen, utan även att uppfostra dem till samhällsmedvetna och arbetsverksamma människor.¹¹ Ungdomsbrottslighet är ett ämne som väcker många intressanta och heta diskussioner. I detta arbete kommer stort fokus läggas på argumenten som förs, och förts, för och emot olika åsikter rörande hur ungdomar ska straffas och bedömas som vuxna. Jag är intresserad av när/hur rättsväsendet ansett ungdomarna vara vuxna, inte så mycket av hur de har dömts. Däremot har jag funnit argumenten för olika straff vara talande för hur domstolen har sett den aktuella brottslingen; som ett barn i behov av uppfostran och vård eller som en vuxen individ ska ställas inför konsekvenserna av sitt handlande.

Metod

Arbetet avgränsas genom frågeställningen till tiderna kring de två senaste sekelskiftena. Fokus i tid ligger så nära sekelskiftena som möjligt, oftast berörs inte den utveckling och

⁸ Ibid. s 40

⁹ Socialtjänstlagen, § 6

¹⁰ Åsa Nordström, Upp till 18 –fakta om barn och ungdom, 2004:06, Barnombudsmannen , s 74

¹¹ Mats Kumlien, a. a., s 39

diskussion som förts i landet under 1900-talet. För att analysera sekelskiftet 1900/2000 har jag använt statistik och kombinerat den med de argument/ställningstaganden som jag funnit. Då samhället i stort inte har haft möjligheten att distanseras rent tidsmässigt från det senaste sekelskiftet har det varit svårare att finna argument, influenser och ställningstaganden jämfört med detaljerna kring diskussionerna vid sekelskiftet 1800/1900. Samhällets gällande människosyn avspeglas i argumenten som lagstiftarna för fram.

Under arbetets gång har metoden varit textanalytisk, främst genom en argumentations- och innehållsanalys. Inriktningen på argumentationsanalysen har inte varit retorisk, utan fokus har legat på *innebörden* av argumenten.¹² Innehållsanalysen har gjorts på de argument jag har funnit i mina källor. Lagstiftarens argumentationer för olika påföljder för unga lagöverträdare har analyserats, för att finna vad som krävdes för att anses vara vuxen. Diskussionen om vård kontra straff för unga förbrytare har stor del i uppsatsen då argumenten för respektive åsikt speglar åsikterna om vad som behövdes för inträdandet i vuxenheten. Jag har genom att läsa lagar, Kumliens avhandling och böcker/rapporter om ungdomsbrottslighet lyft fram de argument som förts om brottspåföljder för ungdomsbrottslingar. Framlyftningen av dessa argument har gjorts för att analysera samt tolka och på så vis få fram kriterier för vuxenhet.

Uppsatsen är upplagd med en inledande del där en idéhistorisk bakgrund och kontext ges. Därefter följer ett avsnitt om olika lagar som berör ungdomar. Tredje delen i uppsatsen består av de argument som förts/förs fram för olika hantering av unga lagöverträdare. Argumenten delas upp i uppfostring, omsorg samt biologi. Efter argumenten behandlas vem/vad som har ansvaret för barn och ungdomar. Den fjärde delen består av diskussion/analys och den sista delen, den femte, består av slutsatser.

¹² Göran Bergström & Kristina Boréus (red), *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, Studentlitteratur, Lund, 2005, s 18

Tidigare forskning

Mycket av dagens forskning om ungdomsbrottslighet grundar sig i statistik. Ofta fokuseras omfattningen och karaktären av brotten med ungdomar inblandade i kombination med vilken roll ungdomarnas bakgrund spelar. Jag har inte funnit litteratur eller forskning som lagt huvudfokus på själva övergången mellan ungdom och vuxen, på definitionen av vuxenhet. När samhällets och rättens reaktioner på ungdomsbrottslighet och straff behandlats är blickpunkten just reaktionerna, inte själva argumenten för reaktionerna. I sökningen efter tidigare forskning och litteratur inom ämnet har jag avgränsat mig genom att dels hålla mig till Sverige, det svenska rättsväsendet och argumentationerna i Sverige kring sekelskiftena. Även om det skulle vara intressant att jämföra svenska argument med andra länders argumentationer för när individer blir vuxna så får inte den sortens frågor plats i det här arbetet.

Källan för argumenten kring sekelskiftet 1800/1900 är Mats Kumliens avhandling *Uppfostran och straff, studier kring 1902 års lagstiftning om reaktioner mot ungdomsbrott* från 1994. Mycket av Kumliens fokus ligger på dualismen mellan vård och straff och på rättshistoria i allmänhet i Sverige under 1800-talet. Han diskuterar även statens roll som den slutgiltiga föräldern till alla barn/ungdomar i landet. Avhandlingen drar paralleller till grannländer som Norge, Danmark och även nordeuropeiska länder som haft stor inflytande över Sverige, som t ex Tyskland. Studien har en omfattande idé-, social och allmänhistorisk grund. Avhandlingen används som huvudkälla för argumenten och tankarna kring sekelskiftet 1800/1900 då den, både djupgående och allmänt, ger en omfattande bild av rättsväsendet, idéhistoriska kontexten och omgivningen i Sverige vid sekelskiftet.

För att besvara den del av frågeställningen som rör sekelskiftet 1900/2000 har rapporter från Brottsförebyggande Rådet, BRÅ, använts. Jerzy Sarneckis bok *Ungdomsbrottslighet –omfattning, karaktär, orsaker och samhällsreaktion* har en framträdande roll tillsammans med Lars B Ohlsson och Hans Swärds *Ungdom som samhällsproblem*. Dessa två böcker försöker ge en omfattande bild av ungdomsbrottsligheten i Sverige de senaste decennierna. Den sistnämnda ger även en bild över hur samhället har sett på och

diskuterat ungdomsbrottslighet genom tiderna. I böckerna behandlas även vetenskapliga förklaringar och teorier som förklaringsmodeller för att tydliggöra att det finns många olika sorters förklaringar och synvinklar på det så kallade ungdomsproblemet. De flesta källor rörande argument och förhållanden vid sekelskiftet 1900/2000 i uppsatsen är författade mellan slutet på 1970-talet och mitten av 1990-talet. Det finns en tröghet i förändringen av lagar, vilket gör att de tankar och idéer som florerat i samhället de senaste 20-30 åren är troligen de som vid sekelskiftet fått genomslag.¹³ Människosynen förändras genom idédiskussioner men kräver tid för genomslag i lagen.

Definitioner

I uppsatsen skiljer jag på begreppen **barn**, **ungdomar** och **vuxna**. För att göra det enkelt att följa resonemangen definieras de tre begreppen på samma sätt som i den svenska lagboken; barn är individer under 15 års ålder (underåriga), ungdomar är mellan 15 och 21 (där individer mellan 15 och 18 klassas som minderåriga och 18-21 åringar som unga) samt individer över 21 års ålder anses vara vuxna. Barn anses inte kunna skilja mellan rätt och fel, de kan inte försvara sig och är helt utlämnade till vuxnas omsorg.

Minderåriga ungdomar anses kunna skilja på rätt och fel men däremot inte ha mognaden att kunna följa insikten om vad det rätta är. De är fortfarande känsliga för yttre faktorer och lätta att förleda in på den kriminella banan. Minderåriga ungdomar är i behov av skydd/omsorg från vuxenvärlden, men inte i samma utsträckning som barn. Ungdomar mellan 18-21 ska kunna skilja fel från rätt och handla utifrån dessa insikter. De ska klara av att se konsekvenser av sitt handlande och har inte samma behov av omsorg från vuxenvärlden som de yngre. Däremot anses dessa ungdomar behöva en viss omvårdnad då de är i inlärningsprocessen av vuxenvärlden, de behöver stöd från "etablerade" vuxna om de gör misstag.

Med **tvångsuppfostran** menas här ett frihetsstraff vars längd skulle vara beroende av den intagnes uppförande och arbetsinsats. Genom en djupgående uppfostran skulle en karaktärsförändring ske hos de intagna, vilka även fick genomgå en yrkesutbildning.

¹³ Sven-Erik Liedman, *I skuggan av framtiden*, Bonnier AB, Stockholm, 1998, s 51

Tvångsuppfostran innebar en särbehandling av unga lagöverträdare, vilka skulle uppfostras, inte straffas.

Tankarna om vård och behandling av brottslingar, främst då ungdomsbrottslingar, som växte fram under slutet av 1800-talet och 1900-talet kallas för **behandlingstanken**.

Tanken gällde inom ramen för påföljder, som t ex tvångsuppfostran, villkorlig dom och villkorlig frigivning.

När jag skriver om **samhället**, **staten** och **kommunen** representerar de oftast samma sorts myndighet. Kommunen ses, i detta arbete, som en förlängd arm av staten, en arm som är närmare ”de vanliga människorna”, närmare den befolkning som utgör samhället. Sveriges myndiga befolkning väljer sina representanter både i kommun och riksdag, varför jag har valt att, för att kunna variera språket, ge ”samhället” samma innebörd som stat och kommun i uppsatsen. **Rättsväsendet** används som begrepp där jurister och domstolar förenas i samlad form. För att variera uppsatsens språk görs ingen skillnad på begreppen **förbrytare**, **lagöverträdare** och **brottslingar**. Ytterligare formuleringar för att variera språket i arbetet är när begreppet **tidpunkt 1** respektive **tidpunkt 2** ibland får representera sekelskiftet 1800/1900 respektive 1900/2000. För det senare sekelskiftet kan jag även använda begreppet millennieskiftet.

Idéhistorisk bakgrund

I detta avsnitt beskrivs kort den idéhistoria kontexten för Sverige. Fokus på beskrivningen ligger på de idéer och tankar som haft störst betydelse för det svenska rättsväsendet och rättsutvecklingen i landet. En kort resumé över gällande syn på mänskligheten kring sekelskiftet 1800/1900 ges i slutet av avsnittet.

Rättspositivism utvecklades som en ny rättåskådning under den andra hälften av 1800-talet. Företrädare för den nya inriktningen såg staten som ett andligt väsen, som en person överlägsen ”vanliga” människor. Denna överlägsenhet medförde makt och befogenhet att styra och befalla de vanliga individerna. Rättspositivismen menar att den rätt som är bestämd av samhällsmakten är den enda gällande rätten. Olika slag av rättspositivism

förekommer.¹⁴ Gemensamt för all rättspositivism är att den inte godkänner någon annan rätt än den som uttryckts på ett tydligt sätt, t ex genom domstolsbeslut, lagar eller rättsvetenskap.¹⁵ Den inriktning som fått störst betydelse för Sveriges rättsystem är den tyska, den s.k. ideologiska rättspositivismen. Övergången till ideologisk rättspositivism från den tidigare historiska skolan innebar inte en skarp brytning, utan mer en gradvis förskjutning av synsätt. Troligen finns det samband mellan åsiktiskförskjutningen och de politiska förändringarna i 1800-talets Tyskland.¹⁶ Det fanns ett starkt samband mellan de allmänna filosofiska riktningarna och rättslärorna på kontinenten under 1800-talet. Den ideologiska rättspositivismen stod under ett inflytande av den idealistiska filosofin. Svensk vetenskap, filosofi och rättsvetenskap var huvudsakligen av samma natur som de tyska motsvarigheterna. Anledningen till likheten var att svensk vetenskap och högre utbildning i Sverige i huvudsak influerades av tyska universitet.¹⁷

I början av 1900-talet förändrades förhållandet mellan det tyska och det svenska samhället. Uppsalaskolan fick sitt genomslag i Sverige och fick ett stort inflytande, både inom Sverige och utomlands. Betydelsen av denna förändring syns tydligast inom rättsfilosofi och rättsvetenskap.¹⁸ Axel Hägerström, en av grundarna till Uppsalaskolan, kritiserade den tyskinspirerade rättsvetenskapens grunder. Den positiva rätten är ett uttryck för statens vilja, samtidigt som rättigheter och plikter tillkommer genom rättsregler, vilka är statens befallningar. Staten är en fantasiskapelse som inte kan ha en vilja, eller ens utdela befallningar. Teorin om att rätten är ett uttryck för statens önskan faller då staten och dess organisation bestäms av rättsregler. Staten kan inte uppstå genom sina egna befallningar, menade Hägerström. Det är i stället en komplicerad psykologisk mekanism som gör att människor efterlever de handlingsregler som rättsreglerna egentligen är. Det är själva *föreställningen* om rättigheter, plikter och ansvar som ligger till grund för denna psykologiska mekanism.¹⁹ Trots Uppsalaskolans inflytande på svenskt rättsväsende har den ideologiska rättspositivismen ändå satt sin prägel på det

¹⁴ Tore Strömberg, *Rättsfilosofins historia i huvuddrag*, Studentlitteratur, Lund, 1989, s 53

¹⁵ Ivar Strahl, *Makt och rätt. Rättsidéns gång genom historien –från Babylonien till FN*, Iustus förlag, Uppsala, 2003, s 94

¹⁶ Tore Strömberg, a. a., s 53

¹⁷ Ibid. s 65

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid. a. a., s 67

juridiska tänkandet i dagens Sverige. Begrepp, tydligt förknippade till Uppsalaskolans synsätt, som t ex rättigheter och plikter, rättsförhållanden och juridiska personer (staten, kommuner, aktiebolag, föreningar) används idag, trots att de inte existerar på det sätt som materiella ting eller levande individer gör.²⁰ Förutom hanteringen av begrepp blev Uppsalaskolan även känd för dess syn på samhällsnyttan. Vilhelm Lundstedt, lärjunge till Hägerström i Uppsala, menade att samhällsnyttan är, och måste vara, grunden för lagstiftning och rättsordning. Han ansåg att människor kan ha olika syn på vad det samhällsnyttiga är, men också att människor är överens om vissa grunder, som t ex rättssäkerheten i landet.²¹

Den som diskuterar rättsväsendet idag måste även tala om staten. Både i Sverige och i Tyskland finns det ett begrepp som kan sammanfatta de båda delarna; rättsstat.²² Idag är inte rätten ett redskap för staten, utan tvärtom; staten är ett redskap för rätten. Motiv som förr i tiden fanns för staten att använda sig av rättsväsendet, som t ex religionen eller monarkin, har inte samma betydelse i dagens samhälle som tidigare.²³ Rätten blir idag mer politisk samtidigt som politiken blir mer juridisk. Genom att rätten blir mer politisk har den större möjlighet att använda sig av staten som ett medel att få igenom förändringar rätten själv förespråkar.²⁴

Det fanns en allmän känsla av dekadens av mänskligheten i världen vid 1800-talets slut. Känslan tog sig olika uttryck, en del valde att vända sig till religionen, andra att gräva ned sig ytterligare i hopplösheten som upplevdes, ytterligare andra valde att betona folkligheten och det naturliga i samhället. I Sverige förekom främst det sistnämnda. En rad kulturpersonligheter framträdde och förespråkade lantligheten som ett sätt att ta sig ur dekadensen. Det sunt folkliga, som landsbygden för många representerade, skulle ge nya krafter åt en sliten civilisation.²⁵

²⁰ Ibid. s 55

²¹ Ivar Strahl, a. a., s 158

²² Stig Strömholm (red.), *Svensk rättsvetenskap 1947-1997*, Norstedts Juridik, Stockholm, 1997, s 15

²³ Ibid. s 16

²⁴ Ibid. s 19

²⁵ Sten Högnäs, *Idéernas historia –en översikt*, Historiska Media, Lund, 2003, s 173

Nietzsches filosofi ledde till diskussioner inom den filosofiska världen kring sekelskiftet 1800/1900. Han tolkade det kaos som många människor upplevde, både inom moral och inom den intellektuella världen. På ett relativt otydligt sätt talar Nietzsche om en övermänniska som skulle framträda samt om denna människas moraliska överlägsenhet.²⁶ Här kan paralleller till socialdarwinismen dras. Enligt socialdarwinismen sker ett naturligt urval bland människor, där de svagare går under och därmed förädlas människosläktet genom historien. De olika raser, som ögat tydligt såg, befann sig i en hierarki där judar och svarta oftast ansågs vara de lägst stående raserna.²⁷ Den tradition inom vetenskap och samhälle som rasfrågor och utvecklingsläran tillhörde i början av 1900-talet skiljde inte alltid på fakta och värdering. Forskningen varken var eller förväntades vara neutral.²⁸ Även om biologers forskning visade att det mänskliga släktet inte består av raser fick inte den forskningen genomslag. Ögonens erfarenhet sa tvärtom.²⁹ Rasismen och rasteorier stammar delvis ur den vetenskapstradition som förenar empiri och idealism.³⁰ Begreppet rasbiologi skapades i Tyskland av en läkare på 1890-talet och spred sig snabbt till övriga Europa. I Sverige fick begreppet starkt fäste och inflytande genom den stora roll Tyskland spelade för Sveriges samhälle och vetenskap.³¹ Synen på naturvetenskapen var allmänt positiv under 1800-talet. Åsikten, i kombination med de ideologiska förutsättningarna som existerade under århundradet, ledde till en strävan att anpassa rättsväsendet till metoder som skulle påminna om de naturvetenskapliga metoderna³².

1900-talets rättsfilosofi har ofta påverkats av den logiska positivismen eller den logiska empirismen.³³ Filosofen Kierkegaard kan ses som en av de viktigare inspiratörerna för 1900-talets tankar. Hans tankar har främst inspirerat den existentiella inriktningen inom århundradets filosofi.³⁴ Den hermeneutiska forskningsinriktningen är/har varit av betydelse i

²⁶ Ibid. s 168

²⁷ Hertha Hansson, *Alkemi, romantik och rasvetenskap*, Nya Doxa, Nora, 1994, s 159

²⁸ Ibid. s 26

²⁹ Ibid. s 125

³⁰ Ibid. s 33

³¹ Ibid. s 57

³² Stig Strömholm, *Europa och rätten*, Natur och kultur, Stockholm, 1991, s 156

³³ Tore Strömberg, a. a., s 78

³⁴ Sten Högnäs, a. a., s 167

den svenska rättsvetenskapen under 1900-talet då inriktningen kan förena olika ståndpunkter i grundläggande rättsteoretiska/filosofiska frågor³⁵. Den biologiska vetenskapen har utvecklat och påverkat lagarna under den andra halvan av 1900-talet. Med genetikens informationsmöjligheter har nya lag stiftats för att skydda individer, samtidigt som DNA fått stor betydelse för en doms utfall. Synen på människan och samhället har förändrats allt eftersom den biologiska forskningen har vunnit mark. På 1950-talet ansågs miljön ha stor inverkan på människans utveckling, under 80- och 90-talen betraktades det biologiska arvet vara av större betydelse än miljön.³⁶

I dagens samhälle tillbringar barn och ungdomar allt mer tid i skolan.³⁷ De politiska idéer och tankar som påverkar skolan är intressanta, och av vikt, då de grundskolereformer som genomförts under 1900-talet onekligen har haft inflytande på barn och ungdomar. Andra reformer för skolan, främst genom läroplaner, genomförs fortlöpande. Dessa läroplaner är fastslagna av regeringen och blir logiskt sett då även ett uttryck för det rådande politiska klimatet i Sverige. Läroplaner är avsedda för all pedagogisk verksamhet för barn och ungdomar i landet. Planerna vilar på skollagen men har även en beskrivning av den värdegrund som det pedagogiska arbetet ska grundas i och sträva efter.³⁸ Samtidigt som skolan ska bevara och förmedla samhällets traditioner till eleverna, ska den även förmedla det nya i samhälle och vetenskap. Undervisningen ska förmedla kunskap, normer och attityder, på så vis förenas vetenskap och moral/etik. Skolan har gått ifrån att vara en auktoritär och hierarkisk institution till att bli en läroplats där elevens egna villkor står i fokus. Varje skolreform har på ett eller annat sätt strävat efter att integrera elevernas önsknings.³⁹ Skolan är till för att förbereda barn och ungdomar för vuxenlivet. Det är besvärligt att försöka inkludera demokratiska förordningar i skolvärlden då dessa skulle försvåra förberedandet för vuxenlivet.⁴⁰

³⁵ Stig Strömholm, *Allmän rättslära –en första introduktion*, Norstedts, Stockholm, 1988, s 23

³⁶ Stig Högnäs, a. a., s 196

³⁷ Jerzy Sarnecki, *Ungdomsbrottslighet –omfattning, karaktär, orsaker och samhällsreaktion*, Liber förlag, Uddevalla, 1981, s 85

³⁸ http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=247250&i_word=l%e4roplan

³⁹ Sven-Erik Liedman, a. a., *I skuggan av framtiden*, s 51 f

⁴⁰ Ibid. s 259

2. Lagar

I den här delen av uppsatsen behandlas delar av de lagar som främst berör ungdomar och samhällets förhållningssätt samt skyldigheter gentemot de unga. Avsnittet är uppdelat i fyra mindre delar; första delen behandlar lagarna kring tidpunkt 1, andra delen tar upp hur lagarna såg ut kring millennieskiftet. Den tredje delen behandlar följderna av lagändringarna och fjärde delen tar upp en del av de idéer som påverkade lagstiftningen vid de två tidpunkterna som fokus ligger på i uppsatsen.

Relevanta lagar

- 1842 folkskolestadgan antogs⁴¹
- 1870 under mitten av decenniet infördes fängelse för unga förbrytare⁴²
- 1890 revidering av lagen så straffen sänktes för 18-åringar
- 1902 stor revidering av de straffrättsliga lagarna rörande ungdomsbrottslingar, tvångsuppfostran infördes.
- 1906 villkorlig dom infördes i Sverige som straff, främst för unga förbrytare
- 1924 barnavårdsnämndernas ansvar utökades till 18 år⁴³
- 1935 ungdomsfängelser skapas⁴⁴
- 1935 barnavårdsnämndernas ansvar utökades ytterligare till 21 års ålder
- 1944 åtalseftergift tillkom
- 1979 ungdomsfängelserna för 18 till 21 år avskaffades⁴⁵
- 2001 socialtjänstlagen antogs⁴⁶

Idéer om straffpåföljder som skulle kunna förändra förbrytarens personlighet, vara rättvist och ändå inte bestå av kroppsligt lidande växte fram under början av 1800-talet. Det var dessa idéer som låg till grund för 1800-talets legostadgor⁴⁷ och i förlängningen

⁴¹ Mats Kumlien, a. a., s 163

⁴² Ibid. s 203

⁴³ Mats Kumlien, a. a., s 14

⁴⁴ Lars B Ohlsson & Hans Swärd, a. a., s 87

⁴⁵ Mats Kumlien, a. a., s 14

⁴⁶ Socialtjänstlagen 2001:453

⁴⁷ lag som reglerade förhållandet mellan anställd och husbonde samt arbetstvång. Den sista legostadgan avskaffades 1926.

även för 1902 års införande av barnavårdsnämnder⁴⁸ och uppfostringsanstalters förfogande av förbrytarnas arbetskraft samt anstalternas rätt att aga de intagna⁴⁹. Begreppet tvångsuppfostran infördes som ett alternativ inom straffrätten 1902. Denna variant av straff förde främst med sig två saker; dels den dualism som än idag präglar rättsliga diskussioner mellan vård och straff och dels att den straffrättsliga påföljden för unga förbrytare nyanserades, beroende på vilka behov individen hade av vård respektive straff. Ännu ett led i försöken att minska rättens utdömande av fängelse för unga förbrytare var 1906 års införande av villkorlig dom. Genom denna variant av straff ville rättsväsendet dels minska antalet intagna på statens fängelser och dels skydda de unga lagöverträdarna från dåliga miljöer.⁵⁰ Genom den revidering av strafflagen som genomfördes 1890 godkändes sänkningar av straff generellt för förbrytare under 18 år. Närmare sekelskiftet 1800/1900 växte åsikten att även äldre åldersgrupper skulle kunna särbehandlas socialt sett genom individuellt förebyggande åtgärder/straff, liknande de särbehandlingar som förekom för unga lagöverträdare, sig starkare.⁵¹

En intressant iakttagelse är att när det gäller lagstiftning om de mänskliga rättigheterna fanns det vissa länder där det dröjde relativt länge med en lagstiftning inom det området. Exempel på detta är Sverige och England, troligen var anledningen att dessa länder redan hade ett effektivt lagskydd jämfört med andra länder.⁵²

Nu gällande lagar

Idag ser lagarna delvis annorlunda ut, även om vissa delar inte skiljer sig på något markant sätt. Enligt socialtjänstlagen betraktas individer under 18 år som barn och i situationer där barn är involverade ska påföljder sättas med barnets bästa för ögonen.⁵³ Brottsbalken menar att ingen individ under 15 år får straffas och beaktande av låg ålder

⁴⁸ Lars B Ohlsson & Hans Swärd, a. a., s 89: Barnavårdsnämnder blev grunden till dagens socialtjänst. Barn och ungdomar under 15 år som bröt mot lagen blev omhändertagna av barnavårdsnämnden. Nämnden kunde varna ungdomarna, tillrättavisa föräldrarna, ha tillsyn över hemmen, utdela aga eller placera barnen i andra hem än det egna.

⁴⁹ Mats Kumlien, a. a., s 133

⁵⁰ Ibid. s 14

⁵¹ Ibid. s 203

⁵² Stig Strömholm, *Europa och rätten*, Natur och kultur, Stockholm, 1991, s 154

⁵³ Socialtjänstlagen, kap 1 § 2

ska ske upp till att lagöverträdaren är 21 år.⁵⁴ Domstolen kan inte heller döma en brottsling som är under 21 år till livstids fängelse.⁵⁵ Personer under 18 år får inte dömas till fängelse om det inte finns synnerligen starka skäl. I praktiken betyder det att brottet som personen står inför rätta för måste motsvara ett mycket högt straffvärde. Den nedsättning av straff som existerar idag grundar sig i uppfattningen att ungdomar inte mår bra av fängelser. Måste unga dömas till fängelse ska vistelsen vara kortvarig och så långt som möjligt ligger det i domstolens ansvar att vid domens utdömande hålla ungdomar borta från fängelser.⁵⁶

Principen i Sverige idag är att unga brottslingar ska överlämnas till socialtjänsten för vård. Socialtjänsten anses vara bättre lämpad att skapa förändringar av det positiva slaget hos ungdomsbrottslingar och har lång erfarenhet inom området.⁵⁷ En åklagare får inte åtala en person under 18 år utan ett uttalande från socialtjänsten. Saknas ett uttalande om personen i fråga får domstolen inte överlämna personen till socialtjänsten.⁵⁸ Detta betyder även att socialtjänsten kan ge olika utlåtande beroende dels på vilken kommun det är och dels vilka resurser den aktuella socialtjänsten har. Det betyder också att domstolarna kan tolka lagarna baserat på socialtjänstens bedömning av individ och situation.⁵⁹ Tvångsomhändertagande av ungdomar för samhällsvård sker inte ofta i dagens samhälle. Den sortens vård är inte tidsbegränsad utan ska avslutas när ändamålet med vården har uppfyllts. Den översta åldersgränsen för att den omhändertagne ska ha uppnått syftet med vården är vid 23 års ålder.⁶⁰

1999 reformerades påföljder för unga i svensk lag. Syftet med förändringen var att förtydliga socialtjänstens uppgifter vid den sortens påföljd som kommer vid en dom som säger ”överlämnande till vård inom socialtjänsten”. En annan anledning till reformen var

⁵⁴ Brottsbalken, 31 kap § 5

⁵⁵ Lisa Westfelt, Vad händer med unga lagöverträdare? Om överlämnande till vård inom socialtjänsten., 2002:19, Brottsförebyggande rådet, Stockholm, s 9

⁵⁶ Mats Kumlien, a. a., s 12

⁵⁷ Lisa Westfelt, a. a., s 9

⁵⁸ Ibid. s 11

⁵⁹ Ibid. s 33

⁶⁰ Jerzy Sarnecki, a. a., s 233

att förstärka påföljden genom att ge kraven från domstolen (förutsägbarhet, proportionalitet och konsekvens) större utrymme.⁶¹

Följder av lagändringarna

Med 1902 års ändringar i den svenska lagstiftningen flyttades blickfånget från brott till individ. Myndigheter som infördes och som hade ansvar att besluta om omhändertagande av ungdomsbrottslingar hade inte i uppgift att se till brottet. Det centrala i myndighetens uppgift och bedömning skulle vara lagöverträdarens personlighet, sociala bakgrund, levnadsmiljö och uppförande. Det var barnets/ungdomens situation och karaktär som skulle avgöra vilken sorts påföljd som skulle ges.⁶²

Tanken att fängelse inte var lämplig påföljd för unga lagöverträdare resulterade i att trängseln på de svenska fängelserna minskade, samtidigt som straff i form av böter ökade.⁶³ Idén om ungdomsanstalter, där ungdomarna både straffades och vårdades, fick ett genombrott runt sekelskiftet 1800/1900, dels för att det minskade antalet intagna på fängelser och dels för att de gav bra resultat då ungdomarna fick adekvat vård.⁶⁴

När folkskolestadgan infördes 1842 började skolans och samhällets ansvar för barn och ungdomars mognad och utveckling tydliggöras.⁶⁵ Genom obligatorisk folkskola kunde samhällets regler och normer smidigare läras ut till alla barn i Sverige.⁶⁶ När sedan barnavårdsnämnderna infördes i början av 1900-talet blev nämnderna i vissa kommuner ett sorts komplement till folkskolan, med uppgift att kontrollera barnen och ungdomarnas situationer och förhållanden.⁶⁷

⁶¹ Lisa Westfelt, a. a., s 10

⁶² Mats Kumlien, a. a., s 43

⁶³ Ibid. s 222

⁶⁴ Ibid. s 44

⁶⁵ Torbjörn Forkby, *Ungdomsvård på hemmaplan –idéerna, framväxten och praktiken*, Göteborgs universitet, Göteborg, 2005, s 30

⁶⁶ Lars B Ohlsson & Hans Swärd, a. a., s 61

⁶⁷ Torbjörn Forkby, a. a., s 30

Idéer/påverkan på lagarna

Som tidigare nämnts tenderade staten under andra hälften av 1800-talet att stifta lagar som smälte samman staten och den privata sektorn. 1902 års lagar stiftades under en tid då staten kände ett behov av att särbehandla ungdomsbrottslingar genom vård och mer aktivt föräldraansvar. Detta syntes inte enbart i straffrättsliga diskussioner utan även i statens arbete att skapa särskolor för barn med särskilda behov, påverkan på fattigvården och införandet av folkskolan.⁶⁸ Samtidigt visade staten sitt förtroende för det sunda förnuft och den livserfarenhet som socknens, och senare kommunens, betrodda män besatt. Detta var en tradition i det svenska samhället där äldre män som ansågs kloka och erfarna utsågs till olika uppdrag och som leddes av kyrkoherden i socknen. Exempel är att de barnavårdsnämnder som tillsattes enligt 1902 års lagreform bestod av dessa betrodda män med kyrkoherden i spetsen.⁶⁹ Redan under vasatiden utvecklade samhället en sorts vision och ett övervakningssystem genom dessa äldre förtroendemän. Samhället såg varje socken som ett sorts filter som kunde samla upp sociala och kriminalpolitiska missanpassade individer där inte husbonden levte upp till sitt ansvar.⁷⁰ De barn och ungdomar som ansågs missanpassade var individer som bröt mot de normer som samhället fordrade skulle följas. Det var den bristande socialiseringen som var orsaken till avvikandet, vilket i sin tur orsakades av omgivningen i form av familj, vänner och uppväxtområde.⁷¹

1800-talets ekonomiska utveckling, idag känd som den industriella revolutionen, tydliggjorde fattigdomen på ett helt annat sätt än bondesamhället som fram till mitten av 1800-talet var det allmänt rådande. Även om inte fattigdomen ökade genom industrialiseringen så synliggjordes den genom de fabrikssamhällen som växte fram och som var präglade av fattigdom och misär.⁷² Genom urbanisering och arbetsflyttningar minskade samhällets kontroll, filter, genom församlingsarbetet. Det var inte möjligt att ha den kontakt och kontroll i städerna som det var ute på landsbygden då det fanns många

⁶⁸ Mats Kumlien, a. a., s 244

⁶⁹ Ibid. s 245

⁷⁰ Ibid. s 240

⁷¹ Lars B Ohlsson & Hans Swärd, a. a., s 119

⁷² Ivar Strahl, a. a., s 104

fler människor i städerna och anonymiteten blev större.⁷³ En intressant detalj är att dagens globalisering, som på ett sätt kan jämföras som samhällig förändring på samma sätt som den industriella revolutionen, påverkar juridiken. På vissa sätt har juridiken länge varit internationell (se tidigare avsnitt angående Tysklands inflytande) men genom dagens anpassningar till EU har europeisk juridik påverkat svensk rätt.⁷⁴

Retoriken som 1902 års lagstiftning grundades i menade att uppfostran är bättre brottsförebyggande medel än vad straff är. Definitionerna av barn och ungdomar i 1902 års lag gjorde att en individ kunde vara en straffbar tonåring samtidigt som samma individ kunde anses vara ett vanartat eller försummat barn i behov av vård. Med denna argumentation tog staten på sig att uppfostra missanpassade individer mellan 15 och 21 års ålder.⁷⁵ Den absolut känsligaste åldern ansågs vara åren 16-18 då känslolivet vaknar medan den psykiska mognaden inte infunnit sig till fullo.⁷⁶

Förändringarna som kom med lagstiftningen 1902 har blivit kända som behandlingstankens genombrott. Problemet med tanken om behandlingstankens genombrott vid början av förra seklet är att lagstiftningen inte motiverades med humanitära förtecken, argumenten var inte hämtade från den dåvarande forskningen utan från tankesätt om att det sunda förnuftet hos de styrande männen i socknarna var det rätta. Traditioner och synsätt som genomsyrat landet i sekel var vad som fick sitt genombrott genom 1902 års lagreformer.⁷⁷ Det ligger i sakens natur att lagar/påföljder förändras när idéer i samhället förändras. Därmed inte sagt att detta sker samtidigt. Lagstiftaren, staten, hinner inte modifiera lagarna i samma takt som samhällets idéer förändras.⁷⁸ I Sverige har lagarnas utveckling skett i nära samverkan mellan jurister och statsmakten. Politiker, statsmakten, har formulerat grundläggande mål med förändringarna och juristerna har medverkat i det beredande arbetet.⁷⁹

⁷³ Sten Högnäs, a. a., s 129 f

⁷⁴ Bo Wennström, *Rättens Kulturgräns*, Iustus förlag, Uppsala, 2001, s 129

⁷⁵ Mats Kumlien, a. a., s 50

⁷⁶ Lars B Ohlsson & Hans Swärd, a. a., s 89

⁷⁷ Mats Kumlien, a. a., s 246

⁷⁸ Stig Strömholm, a. a., s 127

⁷⁹ *Ibid.* s 128 f

Sociala frågor debatterades i stor omfattning kring sekelskiftet 1800/1900. Genom anstalterna som skapades i början av 1900-talet skulle staten expandera sitt ansvarstagande och kommunerna skapa ett sorts nät för observationer. Dessa observationer gjordes av barnavårdsnämnderna som hade stort förtroende i samhället. Barnavårdens sätt att behandla barn och ungdomar syftade till en moralisk och pedagogisk uppfostran som skulle främja karaktären hos de missanpassade ungdomarna.⁸⁰

Idéerna och diskussionerna om straffrättsliga frågor debatterades även bland det svenska folket i stort runt sekelskiftet 1800/1900.⁸¹ Debatten genomsyrades av olika vetenskapliga teorier allt ifrån rasbiologi och socialstatistik till filosofi, teologi och pedagogik.⁸² Det starka inflytandet som Tyskland hade över Sverige, både vetenskapligt och som förebild inom rättsväsendet,⁸³ minskade i början av 1900-talet, även om Sverige fortfarande influerades av den europeiska kriminologin.⁸⁴ Sveriges kriminalpolitiska utveckling kan ha varit under kraftfull påverkan av debatten i Europa under 1800-talet, vilket betyder att lagstiftningen kring sekelskiftet 1800/1900 kan ha influerats av såväl 1890-talets kriminologdiskussioner som mycket äldre tankestrukturer.⁸⁵

3. Argument

Uppfostringsargument

Uppfostran av barn och ungdomar har aldrig i en samhällsstruktur till fullo enbart varit föräldrarnas ensak, även om de har huvudansvaret upp till den straffmyndiga åldern. Stat och religion/kyrka har försökt hjälpa, stötta samt ibland även försökt styra i föräldrarnas ställe, för att säkra ungdomens uppfostran.⁸⁶ I det här avsnittet kommer argument för att ungdomsbrottslingar ska uppfostras alternativt straffas att framföras. Avsnittet är indelat i

⁸⁰ Torbjörn Forkby, a. a., s 21

⁸¹ Lars B Ohlsson & Hans Swärd, a. a., s 162

⁸² Ibid. s 158

⁸³ Tore Strömberg, a. a., s 65

⁸⁴ Lars B Ohlsson & Hans Swärd, a. a., s 179

⁸⁵ Mats Kumlien, a. a., s 64

⁸⁶ Ibid. s 147

två delar; den första behandlar argumenten kring sekelskiftet 1800/1900 och den andra delen hanterar tidpunkt 2:s rådande argument.

Sekelskiftet 1800/1900

Skulle det genomföras åtgärder för att på något sätt straffa ungdomsbrottslingar var det viktigt ur pedagogisk synvinkel att åtgärderna genomfördes så snart som möjligt efter att brottet begåtts. Barnet/ungdomen behövde kunna koppla ihop konsekvensen med orsaken. Kunde inte individen göra denna sammankoppling förlorade åtgärden den tänkta effekten av lärdom. Problemet var att rättsväsendets olika steg kunde vara segt och dra ut på tiden. Därför kom regeln att en dom måste avkunnas senast en dag efter förhandlingarnas avslutande. Samtidigt var det viktigt för rättsäkerhetens skull att inget straff verkställdes innan domen tillkännagivits, om det inte skett med den åtalades godkännande.⁸⁷

Tvångsuppfostran i början av 1900-talet innebar att individen dömdes till en obestämd tid. Syftet var att inte begränsa den vård och behandling individen skulle få på anstalten. Frigivningen fick ske tidigast efter två års vistelse och behandling men senast då den intagne var 20 år.⁸⁸ Idag är högsta ålder, som framgått tidigare, 23 år.

Millennieskiftet

Den viktigaste gränsen för samhället att reagera på ungdomsbrott är när individen når 15 års ålder. Samhället kräver att vårdnadshavare ska ta sitt ansvar för barn och ungdomar, de ska reagera och agera när barnet/ungdomen gör någonting förbjudet. Tar inte föräldrarna sitt ansvar kan staten, genom socialtjänsten, agera och ta över ansvaret men grundprincipen är att till 15 års ålder är det föräldrarnas skyldighet att uppfostra barnen. Ett synsätt som detta menar även att samhället reagerar på brott som begås av individer under 15 år, skillnaden är att de inte straffas enligt lagens mening utan *uppfostras*.⁸⁹

⁸⁷ Ibid. s 59

⁸⁸ Lars B Ohlsson & Hans Swärd, a. a., s 87

⁸⁹ Jerzy Sarnecki, a. a., s 227

Ungdomsfängelse är avsett framför allt för sådana moraliskt och intellektuellt påverkningbara individer, vilka ha behov av att komma bort ur en ogynnsam miljö – vartill måste räknas ej allenast en miljö som direkt drar ned dem utan även en miljö som är oförmögen att höja dem.⁹⁰

Staten visar här en önskan att uppfostra unga lagöverträdare där föräldrar och övriga samhället har misslyckats. Däremot är staten inte villig att ”slösa tid” på barn och ungdomar som anses vara vanartiga. Statens uppfostringsförsök av ungdomar till samhällsnyttiga medborgare måste vara värt insatsen, dvs. arbetet och pengarna.⁹¹ Ändamålet med uppfostringstanken gällande unga lagöverträdare var att avlägsna benägenheten för missanpassat beteende och att fostra individen till duglig arbetskraft.⁹² Forskning visar att barn vars föräldrar inte klarar av att ge sina barn en i samhällets ögon god omsorg och uppfostran löper större risk att bli kriminella.⁹³

Omsorgsargument

Diskussioner om huruvida brottslingar behöver vård/omsorg alternativt straff/uppfostran, har engagerat människan sedan lag och påföljd blev en del av samhället. I den här delen av uppsatsen behandlas argumenten för vård och omsorg vid de två sekelskiftena som är uppsatsens fokus. Liksom i föregående avsnitt tas först diskussionen kring sekelskiftet 1800/1900 upp, därefter argumenten vid millennieskiftet.

Sekelskiftet 1800/1900

Rättsväsendet kring sekelskiftet menade att villkorlig dom borde ges till unga förbrytare. Anledningen var att den unga lagöverträdaren då skulle få nära kontakt med en säker och personlig övervakare och den unga individen få känna att det i alla fall fanns en människa i världen som brydde sig honom/henne.⁹⁴ I frågan om villkorlig dom florerade argument som menade att antingen behövde kraven på tillräknelighet skärpas eller så behövde straffmyndighetsåldern höjas. Människor som förde fram dessa argument menade att barn

⁹⁰ Mats Kumlien, a. a., s 15

⁹¹ Ibid. s 39

⁹² Ibid. s 49

⁹³ Tommy Andersson, *Kriminell utveckling –tidiga riskfaktorer och förebyggande insatser*, 2001:15, Brottsförebyggande rådet, Stockholm, s 7

⁹⁴ Mats Kumlien, a. a., s 111

och ungdomar inte var mogna nog att anses straffrättsligt ansvariga, barndomen behövde förlängas eftersom mognaden inte infunnit sig vid 15 års ålder.⁹⁵

Omsorgsstanken fick uttryck i lagen genom statens möjligheter och tillstånd att gå in i föräldrarnas ställe. Diskussioner, lagtexter och argument genomsyrades av åsikten att barn har rätt till en användbar uppfostran. Utan rätt sorts uppfostran skulle barnets liv färgas av oförmåga och asocialitet tillsammans med ett stort behov av vård.⁹⁶ De barn vars liv förstörts av felaktig, eller bristande, uppfostran skulle skiljas från sin omgivning. Allt för att individen skulle kunna, dels ta emot och dels ges, vägledning och kärlek på bästa sätt. Fasthet och tvång var viktiga ingredienser i vården och omsorgen för de missanpassade ungdomarna.⁹⁷

Ett brottsligt beteende ansågs kunna motarbetas och förebyggas genom behandling av lagöverträdaren. Samhället hade därför rätten att tvångsomhändertaga barn och ungdomar som visade tecken på framtida brottsligheter.⁹⁸ Dessa personer, och inte heller dömda ungdomsbrottslingar, borde inte placeras i fängelse då det snarare skulle främja kriminell aktivitet istället för att motverka den.⁹⁹ Den tvångsbehandling som fick sitt genomslag runt sekelskiftet 1800/1900 motiverades med att den gav individen en social träning som var funktionell och nödvändig för individen att ta avstånd till den kriminella världen, dessutom gav tiden på anstalten en yrkesutbildning. Förutsättningarna för att den här sortens vård skulle fungera var att behandlingen fick fortgå under en tillräckligt lång tid, vilket andra straffvarianter inte gav möjlighet till.¹⁰⁰

Millennieskiftet

Ingripanden av straffrättslig karaktär mot unga individer måste ta hänsyn till de ungas brist på mognad, särskilda förhållanden och limiterade erfarenheter. Tanken bygger på att barn och ungdomar som begår brott oftast är socialt utsatta och i synnerligt behov av

⁹⁵ Ibid. s 114

⁹⁶ Ibid. s 35

⁹⁷ Lars B Ohlsson & Hans Swärd, a. a., s 166

⁹⁸ Mats Kumlien, a. a., s 247

⁹⁹ Torbjörn Forkby, a. a., s 20

¹⁰⁰ Mats Kumlien, a. a., s 44

hjälp och stöd av olika karaktär. Särbehandlingen av ungdomar, främst i åldern 15-17 år, har en lång och allmänt antagen tradition i landet.¹⁰¹ Sverige är det land i Norden där tanken om vård, behandling och omsorg snabbast fick starkt fotfäste.¹⁰² I dagens samhälle när påföljd sätts för en ung lagöverträdare grundas oftast beslutet i individens särskilda behov. Domstolen använder sig också av socialtjänsten utlåtande, som i sin tur grundar sig i vilka resurser den aktuella socialtjänsten har.¹⁰³

Behandlingen som ges inom den slutna ungdomsvården använder sig av belönings tekniker, där belöningen är att den intagne går från hög slutenhet på anstalten till allt mer öppen anstalt, beroende på hur väl individen svarar på behandlingen och även på hur rymningsbenägen personen i fråga är. När sedan den dömda ungdomsbrottslingen har genomgått behandling och ska frigivas sker detta successivt. Detta planeras noggrant i samarbete med socialtjänsten. Det är viktigt att ungdomarna som genomgått den här sortens behandling inte direkt flyttar till en egen lägenhet eller hem till föräldrahemmet då det lätt skulle kunna skapas situationer för återfall i den kriminella banan.¹⁰⁴

Biologiska argument

Barnets biologiska utveckling till biologiskt ”färdig” vuxen individ är av stor betydelse i sammanhanget, även om dess plats i det här arbetet är något undanskymd. Biologiska utvecklingen är inte den fråga arbetet i huvudsak fokuserar på men den bör nämnas. I detta avsnitt förklaras kortfattat de biologiska processerna och här berörs också samband mellan biologisk utveckling och risk för kriminell utveckling. Här bör understrykas att biologisk status inte är den enda förklaringen till kriminellt beteende hos barn/ungdomar. Den biologiska aspekten är här endast ytterligare en vinkel i diskussionen om vad som gör en individ vuxen.

¹⁰¹ Lisa Westfelt, a. a., s 9

¹⁰² Stig Strömholm, *Svensk rättsvetenskap 1947-97*, a. a., s 75

¹⁰³ Lisa Westfelt, a. a., s 43

¹⁰⁴ <http://www.stat-inst.se/zino.aspx?articleID=69> : 2/11 2005

Sekelskiftet 1800/1900

Problemet med att avgöra en persons mognadsgrad är att det är mycket svårare att se insidan av en människa än den fysiska utvecklingen.¹⁰⁵ Det var inte förrän 1905 som pedagoger och psykiatriker rekommenderades att medverka i processen av val för rättsliga påföljder av unga lagöverträdare.¹⁰⁶ Diskussionen om biologiska faktorer för brott var, i Sverige runt sekelskiftet 1800/1900, varken vanlig eller framträdande utan de orsaker som togs upp var i princip enbart sociologiska.¹⁰⁷ De ungdomar som uppfattades som missanpassade sågs som förfallna p g a bristande uppfostran och omvårdnad. De förstod inte det civiliserade samhället och dess normer, lagar och regler just för att de inte fått lära sig betydelsen av värderingar och moral.¹⁰⁸

Millennieskiftet

Från ett samhällspsykologiskt perspektiv är övergången från barndom till vuxenhet klart begränsad till senare delen av puberteten. Först i slutet av puberteten, vid ca 15-20-års ålder, har de hjärnbanor som involverar frontalloberna i hjärnan mognat. Dessa delar av frontala kortex besitter hjärnans förmåga att kontrollera personens beteende, beslutsfattande processer och moral.¹⁰⁹ Det finns undersökningar som menar att pojkar, som begår brott, är psykiskt och känslomässigt omogna i större utsträckning än andra, vilket delvis kan vara relaterat till dessa neurobiologiska faktorer. Detta betyder inte att denna omognad orsakar kriminaliteten men omogna pojkar är överrepresenterade inom statistiken för ungdomsbrottslighet.¹¹⁰

Samtidigt är det viktigt att uppmärksamma de förutsättningar som är bidragande i formandet av barnets sätt att fungera. Tillsammans med hjärnans utvecklingsprocess kan genetiska och andra biologiska förutsättningar dramatiskt öka risken för risktagande beteende och sannolikheten för kriminell utveckling. Att se och förstå dessa faktorer ger

¹⁰⁵ Jerzy Sarnecki, a. a., s 12

¹⁰⁶ Mats Kumlien, a. a., s 74

¹⁰⁷ Ibid. s 115

¹⁰⁸ Lars B Ohlsson & Hans Swärd, a. a., s 55

¹⁰⁹ Rolf Ekman & Bengt Arnetz (red), 2002, *Stress, molekylerna – individen – organisationen – samhället*, Liber, Stockholm, s 265

¹¹⁰ Jerzy Sarnecki, a. a., s 98

bättre förutsättningar för att hjälpa barnet utifrån individens unika premisser och på så vis uppväga en missgynnande genetisk/biologisk start i livet.¹¹¹

Betydelsen av de faktorer som nämns ovan har ytterligare stärkts av forskning som visat att barn som redan tidigt har allvarliga uppförandestörningar, uppmärksamhetsstörningar eller svårigheter i den kognitiva eller emotionella utvecklingen löper ökad risk för senare kriminell utveckling. Det gäller särskilt barn som har svårigheter på flera olika områden samtidigt och då problemen är av mera varaktig natur.¹¹²

Mognadsgrad

Mognadsprocessen diskuterades vid sekelskiftet 1800/1900 mest i termer av barn/ungdomars intellektuella förmåga. Vid sekelskiftet 1900/2000 debatteras mognadsprocessen och mognadsgraden hos barn/ungdomar genom begrepp som uppfostran och utbildning. Många gånger är uppfattningen om en individs mognad en avgörande faktor i bedömningen av vuxenhet. Därför är det intressant att närmare undersöka skillnaderna mellan de två sekelskiftenas förhållningssätt till begreppet.

Sekelskiftet 1800/1900

Samhället ansåg inte att barn under 15 år hade den intellektuella förmågan att bedöma vare sig handlingssätt, konsekvenser eller motståndet att stå emot den vilja som ville utföra någonting olagligt. Detta var huvudargumentet för 1902 års lagstiftning där straffmyndighetsåldern sattes till 15 år.¹¹³ Staten försökte på många sätt ersätta straff med vård och samtidigt göra den som förut setts som ansvarig, ansvarslös. Genom den sortens arbete sköt staten barnbegreppet uppåt i åldrarna. Var en 14-åring tidigare ansvarig för sina handlingar och efter 1902 inte längre ansvarig, betyder det att 14-åringen har gått från att vara närmare vuxen till att vara närmare barn. Dessutom menade staten att om brottslingar mellan 15-18 fortfarande befanns sig på ett barns ståndpunkt så skulle de

¹¹¹ Tommy Andersson, a. a., s 17

¹¹² Ibid. s 7

¹¹³ Mats Kumlien, a. a., s 41

dömas till uppfostring. Varken agan eller anstaltsvistelse ansågs vara straff, det var medel att främja brottslingens mognad och utveckling.¹¹⁴

Millennieskiftet

Dagens ungdomsbrottslighet domineras av ungdomar mellan 15 och 17 år. Delar av forskningen kring fenomenet visar på att stor anledning till dominansen är att ungdomstiden har blivit längre i dagens samhälle. Ungdomstiden börjar tidigare då könshormonerna aktiveras tidigare för varje generation, samtidigt som den drar ut på tiden då förhållandet studier/arbete ser annorlunda ut idag än förr. De arbeten som finns i dagens samhälle kräver en annan sorts utbildning och fostran. Ansvar flyttas mer och mer från föräldrarna till samhället genom förlängd skoltid och fritidsaktiviteter som kompletterar skolan.¹¹⁵

Förr i tiden skedde utbildningen och förberedelsen för vuxenlivet gradvis, genom att implementera barnen/ungdomarna i vuxenlivets uppgifter. Barn och ungdomar var aktiva i sin mognadsprocess på ett annat sätt än i dagens samhälle. I dag är tröskeln in till vuxenlivet större och mer skrämmande då barnen och ungdomarna inte långsamt har fått närma sig tröskeln. För att kliva över tröskeln ska ungdomarna uppfylla prestationskrav som samhället har satt. Det krävs lång personlig utveckling och hög mognadsgrad för att klara dessa krav och samhällets system håller kvar de unga, bland annat genom utbildning, för att förbereda arbetslivet. När ungdomarna förr fick vara med i vuxenvärlden innebar det testande av egna gränser, ansvarstagande och undersökande av den egna förmågan. Detta är viktiga delar av de prestationskrav som samhället i dag värderar högt, delar som dagens ungdomar inte tillåts träna sig igenom att uteslutas ur vuxenlivet.¹¹⁶ Utveckling från barn till vuxen sker i en kontinuerlig samverkan mellan biologiska, psykologiska och sociala faktorer.¹¹⁷ En annan anledning till svårigheterna att kliva in i vuxenlivet är att samhällets struktur idag är betydligt mer komplex än för hundra år sedan. Det är svårare idag att få klarhet i vilka vägar och metoder som är bäst i

¹¹⁴ Ibid. s 43

¹¹⁵ Jerzy Sarnecki, a. a., s 85

¹¹⁶ Ibid. s 86

¹¹⁷ Tommy Andersson, a. a., s 15

olika sammanhang.¹¹⁸ Att samla beståndsdelarna för att nå ökad mognadsgrad är betydligt svårare idag än för hundra år sedan.

I det gamla bondesamhället hade olika sorters riter betydelse för övergången mellan ungdom och vuxenhet. Riter som idag inte har samma sorts betydelse och därmed även bidrar till att sudda ut den klara gränsen mellan ungdom och vuxenhet. Det är under ungdomstiden som den unge individen inte längre ska betraktas som barn och istället mer och mer ses som en vuxen individ med det ansvar och ställning vuxenheten innebär. När gränserna mellan ungdom och vuxenhet blir mer oklara blir det även mer diffust att förstå vilket uppförande som gäller i olika situationer.¹¹⁹ Ungdomar befinner sig i ett sorts ingenmansland där de inte accepteras som en del i vuxenvärlden men inte heller som en del av barnvärlden.¹²⁰ Att vara socialt mogen skulle kunna definieras som att en individ accepteras som vuxen av samhället samtidigt som individen själv accepterar sin roll som vuxen i samhället.¹²¹ I dagens samhälle accepteras oftast en person som vuxen när individen har flyttat hemifrån, kanske bildat familj och även tagit ansvar för sin egen ekonomi. Samtidigt är det väldigt komplicerat att uppfylla dessa krav, det finns gott om människor som inte kommer att kunna accepteras som vuxna om det ovanstående är kriterierna för vuxenhet.¹²²

Redan när ungdomsanstalterna skapades i Sverige i början av 1900-talet tydliggjordes att barnbegreppet var på väg att flyttas högre upp i åldrarna. Den sociala barndomen som från början var en kort period i livet har gradvis förlängts och idag når den i princip in på vuxenlivets lönearbete.¹²³ Just denna förskjutning betyder även att det är fler individer som ingår i ungdomsgruppen parallellt med vuxenvärlden, vilket i sin tur leder till förvirring av begreppen ungdom och vuxen.¹²⁴

¹¹⁸ Jerzy Sarnecki, a. a., s 87

¹¹⁹ Lars B Ohlsson & Hans Swärd, a. a., s 10

¹²⁰ Jerzy Sarnecki, a. a., 9

¹²¹ Ibid. s 14

¹²² Ibid. s 17

¹²³ Mats Kumlien, a. a., s 246

¹²⁴ Jerzy Sarnecki, a. a., s 88

Samhällets/statens skyldigheter

Vem har ansvaret för barn och ungdomars uppfostran och mognad?

Samhällets/statens/kommunens, ansvar är lagstiftat och har delvis förändrats från sekelskiftet 1800/1900 till sekelskiftet 1900/200. I följande avsnitt belyses samhällets ansvar för unga individers välbefinnande och mognad.

Sekelskiftet 1800/1900

Lagstiftningen 1902 som satte den övre gränsen för försummade och vanartade barns omhändertagande till 15 år satte inte lägre åldersgräns för omhändertagandet. Faran för barnets utveckling ansågs vara tydlig vid tidig ålder, så för att försäkra sig om att kunna hjälpa påverkade barn sattes inte lägre åldersgräns. Den övre gränsen motiverades med att ungdomar vid 15 års ålder var konfirmerade, man ansågs ha stabiliteten i sin karaktär för att kunna välja mellan rätt och fel och man fick dessutom själv bestämma över vad man tjänat.¹²⁵

Statens ansvarstagande för ungdomar och uppfostran ökade genom de ungdomsanstalter som växte fram under 1800- och 1900-talet. Runt sekelskiftet var anstaltsvården stark och det ansågs allmänt att samhället behövde aktivt skilja de skötsamma barnen och ungdomarna från de missanpassade barnens/ungdomarnas påverkan, vilket kunde uppnås genom anstalterna.¹²⁶ I början av 1900-talet fick kommunen ta över allt fler delar av husbondens ansvar för barn, ungdomar och fattiga tjänstehjon. Barnavårdsnämnden hade skyldighet att ha förteckning över de barn/ungdomar i kommunen som placerades i fosterhem och även skyldighet att vaka över dessa barn/ungdomar.¹²⁷

Sysslolösa ungdomar sågs som ett problem i storstäderna kring sekelskiftet 1800/1900. För att påverka de sysslolösa barnen och ungdomarna växte föreningar, klubbar och andra organisationer fram.¹²⁸ Fritidsgårdarna sågs som resurs för undvikandet av problem och för att aktivera ungdomar på deras fritid. Gårdarna isolerar på ett sätt ungdomen från

¹²⁵ Mats Kumlien, a. a., s 40

¹²⁶ Torbjörn Forkby, a. a., s 17ff

¹²⁷ Mats Kumlien, a. a., s 166

¹²⁸ Lars B Ohlsson & Hans Swärd, a. a., s 76

vuxenvärlden genom att ungdomarna får skapa sina egna samhällen utan vuxnas inblandning.¹²⁹ Under hela 1900-talet har samhället känt ett behov av att leda och engagera ungdomarna på deras fritid för att de inte ska utvecklas åt fel håll.¹³⁰ Staten och samhället har flera gånger genomfört kampanjer av olika slag för att skydda den oförstående ungdomen. Allt från att förhindra försäljning av ”skadlig” litteratur¹³¹ till stimulering av god kultur och goda sysselsättningar, till exempel fritidsgårdar, har drivits aktivt av staten. Målet har hela tiden varit att skydda ungdomarna från farliga miljöer och utveckling mot brottslighet.¹³²

Millennieskiftet

I dagens samhälle finns det gott om individer som är tillräckligt mogna, både fysiskt och psykiskt sett, för att skaffa barn och har fullt utvecklad intellektuell förmåga. Ändå accepteras de inte som vuxna, varken av sig själva eller av samhället. Tydligast kan detta fenomen ses i lagstiftningen där dina rättigheter och skyldigheter som svensk medborgare ges vid 18 års ålder. Däremot kan en individ på 15 år anses vara fullt utvecklad både i sin fysiska kropp och i sitt tänkande. Samtidigt anses du inte tillräckligt mogen vid 18 år för att till exempel få köpa alkohol på det svenska systembolaget.¹³³ Media kan ge olika bilder av när individer anses vara vuxna, ofta beror kategoriseringen på i vilken situation personen nämns. Ett exempel är en notis i en dagstidning som skrev att en 18-årig kvinna blivit våldtagen av 2 tonårspojkar, den ena 15 år gammal och den andra 16 år.¹³⁴

I dag finns önskan att återupprätta den inofficiella sociala kontrollen som delvis gick förlorad med fritidsgårdarnas och föreningarnas införande. Många föräldragrupper har startat nattvandringar på stan som förhoppningsvis dels minskar brott och dels ger insyn i ungdomarnas fritid.¹³⁵

¹²⁹ Ibid. s 78

¹³⁰ Ibid. s 69

¹³¹ Lars B Ohlsson & Hans Swärd, a. a., s 74

¹³² Ibid. s 91

¹³³ Jerzy Sarnecki, a. a., s 15

¹³⁴ <http://expressen.se/index.jsp?a=464601>

¹³⁵ Lars B Ohlsson & Hans Swärd, a. a., s 84

Forskning visar på att själva benägenheten för att begå brott oftast grundläggs tidigt i livet som resultat av individens sociala integration och individuella egenskaper. Genom att uppmärksamma varningssignalerna hos barn och i deras familjeförhållanden så tidigt som möjligt minskar nyrekryteringen till långvarig och allvarlig kriminell inriktning.¹³⁶ I dagens Sverige har kommunen det yttersta ansvaret för individer skrivna i kommunen. Den har ansvar för att människor får den hjälp och det stöd som de behöver, särskilt för personer under 20 år.¹³⁷ I början av 1980-talet infördes ungdomslagen som innebär att kommunen har ansvar för att erbjuda ungdomar under 20 år praktikplatser om personerna inte har någon annan sysselsättning. Lagen infördes som ett led i undvikandet av de problem och skadeverkningar som arbetslöshet kan leda till.¹³⁸ Stat och samhälle tar allt mer ansvar för familjelivet i dagens samhälle. Gränsen mellan samhälle och familj förflyttas, blir otydlig och svårdefinierad när det sociala medverkar i lösande av familjekriser, uppfostran och kontroll av individerna på olika sätt.¹³⁹

4. Diskussion/Analys

För mig personligen innebär vuxenhet en förmåga att kritiskt tänka, ta ansvar för sitt liv och sina handlingar. Det innebär att personen har en förmåga att se och ta konsekvenser av sitt handlande. Individerna kan ta, och ge, kritik på ett konstruktivt sätt, hånar inte medmänniskor och är trygga i sig själva. Dessutom är det viktigt för mig att en vuxen människa kan stå på sina egna ben men samtidigt är så trygg i sig själv att personen kan se sina begränsningar och förmår be om hjälp när det behövs. I denna trygghet följer ett medvetande om sin personliga människosyn och sina grundläggande värderingar. Att vara vuxen innebär, för mig, att vara aktivt medveten om hur man ser mänskligheten, sina egna och andras handlingar och värderingar. Det innebär ett abstrakt tänkande där man kritiskt kan tänka och se saker i olika synvinklar.

Diskussionen vård kontra straff i arbetet har skett med tanken att utifrån argumenten på ömsom sidor kunna klargöra vad som krävdes för att anses vara vuxen och även vem som

¹³⁶ Tommy Andersson, a. a., s 6

¹³⁷ Socialtjänstlagen, 2 kap § 2

¹³⁸ Lars B Ohlsson & Hans Swärd, a. a., s 63

¹³⁹ Ibid. a. a, s 24

har ansvaret för att ungdomar blir vuxna. Idén om vuxenhet skiljer sig delvis åt beroende på var det slutgiltiga ansvaret för uppfostran anses ligga; hos individen, familjen eller staten. Undersöks statens/samhällets reaktioner och handlingar närmare, så ligger det slutgiltiga ansvaret för att befolkningen blir vuxna idag hos staten. Upplever samhället att föräldrarna inte kan ge barnet den uppfostran och mognad som krävs för att barnet på ett tillfredsställande sätt ska utvecklas till en vuxen individ, kliver staten in med föräldraansvaret. Föräldrarna fräntas sitt ansvar för sitt barn och barnet själv lär sig att stat och samhälle träder in där individen inte anses kunna hantera sitt ansvar. Föräldrars förhållningssätt till barnet påverkar ofta barnets utvecklande eller icke-utvecklande av kriminella riskfaktorer och naturligtvis även barnets personliga utveckling. Forskning visar att en avgörande faktor för barnets utveckling är föräldrarnas förmåga till balans och konsekvens i uppfostringen av barnet. Lagar, som t ex socialtjänstlagen, anger villkoren för statens/kommunens skyldigheter och bedömningar av eventuella brister. Bedömer staten att bristerna är för stora träder den själv in för att motverka en antisocial utveckling hos barnet.

Genom kampanjer och bakomliggande tankar/idéer för föreningsliv visar samhället och staten tydligt att ungdomar inte kan anses vara på väg in i vuxenlivet. Forskning visar att ungdomar hålls på avstånd från de vuxnas liv, att de skyddas då de kommer gå på vägen till förstörelse om de släpps lösa. Samhälle och stat ger intryck av att inte lita på ungdomar, av rädsla för missbrukat ansvar vågar staten inte lägga fullt ansvar på de växande individerna, i tanke att ungdomarna inte är redo för ett sådant ansvar. Begrepp som mognad och mognadsgrad används inte i diskussionerna om ungdomstid/vuxenhet på samma sätt som för hundra år sedan. Vid sekelskiftet 1800/1900 sa man rakt ut att man inte ansåg barn/ungdomar under 15 år tillräckligt mogna för vuxenansvar, idag nämns inte mognadsgraden som argument. Mognadsgrad som fenomen har visat sig debatteras i mycket mindre utsträckning än jag trodde då jag påbörjade mitt arbete. Ibland kan diskussionerna blomma upp, som t ex när det gäller barns kläder där man idag skapar vuxenkläder i små storlekar till barn, debatten flammar upp och självdör men företeelsen stringtrosor till treåringar finns kvar.

Religionens betydelse för idén om vuxenhet är större än vad gemene man vanligen tror och borde kanske ha fått större uppmärksamhet i detta arbete. Sekulariseringen i det svenska samhället under de senaste hundra åren har bidragit till att religionens betydelse på vissa direkta sätt har minskat. Dopet, konfirmationen och medlemskapet i den svenska kyrkan har till stor del tappat den betydelse som en gång fanns. Det är de synliga kyrkliga inflytandena som minskat men den kristna traditionen lever starkt kvar i våra värderingar och traditioner. Konfirmationsundervisningen som tidigare var en möjlighet för kyrkan att lära ut kristna normer o värderingar har förändrats och ses inte längre som en viktig del i barns utveckling till vuxna. Därmed har även ritualer, seder och traditioner som tidigare tydliggjorde människans väg mot vuxenhet suddats ut. Vägen mot vuxenlivet har blivit svårare att se, att klargöra. Dessutom har religionen, som en av de största delarna i processen med lagstiftning, förlorat stora delar av sitt värde i det avseendet. Frågan är hur stor roll religionen undermedvetet spelar i dagens människors idéer om vuxenhet. Värt att fundera vidare på är om det finns ett behov av en religiös aspekt av idén om vuxenhet, om det inte redan finns, i dagens samhälle. I mångt och mycket är vår svenska människosyn färgad och formad av vår religion, precis som i andra kulturer, även om vi tror att vi sekulariserats i hög grad.

Vid 15 års ålder hade både föräldrar, skola och religion haft möjligheten att förbereda ungdomen för vuxenheten. Om detta inte lyckades blev staten in som en sista instans för att uppfostra och/eller vårda ungdomen in på rätt väg. Hela samhället var engagerat i att förbereda ungdomen för vuxenheten, med vidhängande ansvar. Kommunen hade för hundra år sedan ansvaret för barn och ungdomar upp till 15 år, idag har den ansvaret för människor upp till 20 år. Förskjutningen är ett tecken på att vuxenheten dröjer för dagens ungdomar. Redan vid början av förra seklet uppmärksammades att gränsen vid 15 års ålder var flytande. Ändå är gränsen mellan ungdomar och vuxna än otydligare idag än för hundra år sedan. Om bedömningen av *när* man blir vuxen enbart vilar på kommunernas lagstadgade ansvar blir människor idag vuxna individer i 20-årsåldern, vilket skulle innebära en förskjutning på fem år om man jämför med sekelskiftet 1800/1900.

Då de idéer, som vuxenheten vilar på i den svenska lagen, inte har samma möjligheter i dagens samhälle att synliggöras och dessutom saknar den vikt och tyngd de en gång hade, betyder det att vi aldrig riktigt kan uppleva den unge som vuxen för att alla instanser inte har kunnat påverka. Barn och ungdomsbegreppet stiger uppåt i åldrarna för att vi idag går längre tid i skolan, för att kyrkan/religionen har tappat fäste och för att staten inte har samma ekonomiska möjligheter att uppfostra de "förtappade själarna". Staten har självmant tagit på sig en roll som den slutgiltiga uppfostraren och vårdaren. Tydligast syns detta genom skolväsendet där staten redan 1842, med den obligatoriska folkskolan, aktivt började försöka forma befolkningen i unga år. Det finns problem med staten/samhället som innehavare av det slutgiltiga ansvaret för barns uppfostran. Ett av dessa problem är att, trots de kontrollsystém som finns i dagens samhälle, är det svårt att upptäcka de barn som befinner sig i riskzonen för att utveckla ett kriminellt beteende. Eftersom det är kommunerna som kliver in i situationerna (som representant för staten) och dessa i dag ofta har ansträngd ekonomi är det svårt att, även om problemen uppmärksammas, få dem åtgärdade.

Om man för 100 år sedan inte förväntades sig vara vuxen om man saknade försörjningsförmåga, betyder det att man var vuxen runt 15 års ålder. Om det resonemanget förs över till dagens samhälle blir vi inte vuxna förrän vid 20-25 års ålder. Argumenten för olika straffpåföljder tar ofta indirekt upp människosyn, syn på mognadsprocess och även synen på vad vuxenhet innebär. Redan vid sekelskiftet 1800/1900 upptäcktes att barnbegreppet var flytande. Det fanns de som klassades som barn åldersmässigt men var mer emotionellt mogna än ungdomar som ansågs hade lämnat barnstadiet. I dagens svenska samhälle blir gränserna än mer flytande och barn/ungdomstid mer utsträckt och svårdefinierad.

Medias roll i avgörandet för vem som kan anses vara vuxen tror jag är relativt stor i dagens samhälle. Jag vill mena att beroende på i vilket sammanhang en person nämns avgör om personen beskrivs som vuxen eller ungdom. I arbetet har endast ett exempel tagits upp, notisen om den 18-åriga kvinnan som blev våldtagen av två yngre tonårspojkar, 15 och 16 år gamla. Rent allmänt anser jag att det finns tillfällen när en 17-

åring ena dagen benämns som man och andra dag som pojke. Jag upplever att media gör individuella bedömningar av personer och situationer innan de bestämmer sig för benämningen vuxen/ungdom.

Argument för olika straffpåföljder visar delvis på olika sorters människosyner. Personer som t ex argumenterat för vikten av villkorlig frigivning kan visa sina olika människosyner genom *skälen* för argumentationen. Skäl kan skilja sig mer eller mindre; unga bör bli villkorligt frigivna för att minska antalet intagna till landets fängelser, eller för att minska riskerna till ytterligare utveckling av kriminellt beteende eller för att ge dem en övervakare och känsla av att någon i världen bryr sig om dem. Jag vill mena att dessa tre olika skäl kan visa på tre delvis olika människosyner. Olika idéer om vuxenhet och olika människosyner kan gå hand i hand. Anser man att unga lagöverträdare inte kan ta ansvar för sina handlingar/ses som vuxen, samt har en brist av uppmärksamhet och kärlek i livet kan det ligga närmare att förespråka villkorlig frigivning där övervakaren spelar en stor roll för lagöverträdaren än enbart för att minska antalet på landets fängelser. Jag är inte säker att någon kan ge en definition/förklaring av begreppet vuxen som fungerar i alla lägen i dagens samhälle. Däremot hoppas jag att tankar kring definition väcks och bearbetas för att öka medvetandet om frågorna kring vuxenhet och kanske leda till en mer allmänt accepterad begreppsdefinition. Jag tror att mitt arbete kommer att sluta med många frågor. Även om grundfrågeställningen kommer att kunna besvaras så har många nya frågor väckts, alla gamla frågor har inte kunnat besvaras, alla vinklingar och samhällsområden inte kunnat tas med i arbetet vilket visar vilket enormt område uppsatsen skulle kunna behandla, om utrymme getts. De tankar och idéer som vuxenheten, både som begrepp och funktion, vilar på är många och omfattande. Att se hur den svenska lagens idé om vuxenhet ser ut är bara ett sätt i mängden att närma sig frågan på.

Lagens idé om när människor blir vuxna är en produkt av de starkaste influenserna i det övriga samhället. En del av ett rättssäkert samhälle är att lagar och förordningar inte förändras lika snabbt som samhället i övrigt. Det är intressant att se och diskutera hur länge vissa idéer och influenser ska florera i resten av samhället för att de ska bli gällande

även inom rättssystemet. Vissa delar av de nu gällande lagarna i Sverige har förflyttat åldersgränsen för vuxenhet uppåt, andra delar finns kvar från 1900-talets början, trots de betänkligheter och observationer som redan då sågs och diskuterades. Lagarna blir inte entydiga i dagens samhälle vilket ökar förvirringen kring gränserna för vuxenhet än mer. Diskussioner om myndighetsålder och vuxenhet som förts i över hundra år har fortfarande inte funnit sin väg in i lagar eller förordningar. Ofta antas att starka idéer som florerar i samhället, och som håller sig kvar genom decennier, får sitt stora genomslag i samhällets institutioner efter ca 20-30 års frodande. Idéer och diskussioner om vuxenhet har inte funnit detta genomslag. Jämförs denna försening av genomslag med lagar inom EU som har större gällanderätt än Sveriges egna lagar, är det intressant att se hur, relativt, fort anpassningen till de europeiska lagarna har gått. Diskussioner om hur svenska lagar kommer att se ut i framtiden och hur lätt/svårt det kommer vara för det svenska samhället att påverka utformningen av lagarna anser jag är viktiga att föra, även om det inte får plats i detta arbete.

Det är orimligt att ha ett lagsystem som ger mildra straff upp till 25-års ålder enbart för att samhället har förflyttat gränserna för vuxenhet högre upp i åldrarna. Även om idén om vuxenhet inte kan uttryckas klart i lagtexten borde det tydligare kunna klargöras vad som utgör gränsen och bedömningen för vuxenhet. Om inte annat bör någonting göras åt samhällets utveckling. Fortsätter vuxenheten förskjutas upp i åldrarna blir samhället en dag ett samhälle som har alldeles för många unga människor, befriade från det ansvar som krävs av en vuxen individ.

5. Slutsats

Många av de argument som fördes fram vid det första sekelskiftet finns kvar och är aktuella än i dag. Den svenska lagens idé om vuxenhet idag vilar på samma idéer och premisser som för hundra år sedan. Problemet är att olikheterna i samhället gör att det inte går att överföra resonemangen till idag.

För att anses vara vuxen vid sekelskiftet 1800/1900 behövde man dels ha gått ur skolan, dels konfirmerats och dels fått sitt första arbete. Dessutom behövdes livserfarenhet och en

medvetenhet om rätt och fel, om moral och om samhällets lagar och normer. Dessa beståndsdelar avgör, enligt lagstiftaren, den unga individens mognadsgrad. För att anses vara och accepteras som vuxen i dagens samhälle krävs dels en avslutad utbildning, eget hem, eget ansvar för sin ekonomi, ett bra/fast arbete och gärna en början till egen familj. Kommunen har idag ansvar för unga individer upp till 20 års ålder, för hundra år sedan sträckte sig ansvaret till 15 års ålder. Kriterierna är alltså i stort sett de samma, skillnaden är att det tar längre tid idag att bli vuxen, det finns ingen 15-åring som i dagens Sverige har avslutat sin utbildning till exempel. Den stora skillnaden är att samhället och rättsväsendet förväntade sig att kraven uppfylldes absolut senast vid 20 års ålder och var inte en individ på god väg att uppfylla detta vid 15 års ålder sattes diverse åtgärder in från samhälle och stat. Idag förväntar sig rättsväsendet och samhället att kraven fortfarande helst ska uppfyllas innan 20 års ålder. Skillnaderna är två, dels upptäcks inte de individer som är på väg fel i livet i tid och dels sätts inte åtgärder och resurser in för att hjälpa dessa individer i tid.

Bedömningar och definitioner av vuxenhet och mognadsgrad hos olika individer skiljer sig beroende på av vem, och hur, dessa görs. Vad som räknas in i bedömningsgrunden är olika beroende på vilken bakgrund bedömaren har och vad den personen anser är viktigt i livet.

Den svenska lagstiftningen har inte följt med i den process som gör ungdomstiden idag betydligt längre än tidigare. Enligt lagen gäller i princip samma premisser idag som för hundra år sedan, det är där det blir fel. En 15-åring idag, som inte avslutat sin skolgång och som saknar livserfarenhet, kan inte ses som en mogen och ansvarsställande individ på samma sätt som för hundra år sedan. Samhällets förändringar gör att, när idén om vuxenhet i hög grad vilar på samma premisser nu som då, människor i dagens Sverige blir vuxna senare i livet. Idéer har presenterats under dessa hundra år som gått mellan uppsatsens två tidsfokus. Värderingar har förändrats men lagens syn på vad som är vuxet har inte gjort det alls i samma utsträckning. Om lagen skulle följa kriterierna så skulle man idag inte döma till fängelsestraff förrän kanske vid 25-30 års ålder, när de flesta i Sverige idag är klara med utbildning och är självförsörjande.

Litteraturförteckning

Böcker

Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.), *Textens mening och makt - Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*, Studentlitteratur, Lund, 2005

Ekman, Rolf & Arnetz, Bengt (red), *Stress, molekylerna –individerna –organisationen – samhället*, Liber, Stockholm, 2002

Forkby, Torbjörn, *Ungdomsvård på hemmaplan –idéerna, framväxten och praktiken*, Göteborgs universitet, Göteborg, 2005

Hansson, Hertha, *Alkemi, romantik och rasvetenskap*, Nya Doxa, Nora, 1994

Högnäs, Sten, *Idéernas historia –en översikt*, Historiska Media, Lund, 2003

Kumlien, Mats, *Uppfostran och straff –studier kring 1902 års lagstiftning om reaktioner mot ungdomsbrott*, Uppsala universitet, Uppsala, 1994

Linde, Leif, *Svensk ungdomsstatistik*, Ungdomsstyrelsen, Stockholm, 1997

Liedman, Sven-Erik, *I skuggan av framtiden*, Bonnier AB, Stockholm, 1998

Ohlsson, Lars B & Swärd, Hans, *Ungdom som samhällsproblem*, Studentlitteratur, Lund, 1994

Sarnecki, Jerzy, *Ungdomsbrottslighet –omfattning, karaktär, orsaker och samhällsreaktion*, Liber förlag, Uddevalla, 1981

Strömberg, Tore, *Rättsfilosofins historia i huvuddrag*, Studentlitteratur, Lund, 1989

Strömholm, Stig, *Europa och rätten*, Natur och kultur, Stockholm, 1991

- *Allmän rättslära –en första introduktion*, Norstedts Förlag, Stockholm, 1988

Strömholm, Stig (red.), *Svensk rättsvetenskap 1947-1997*, Norstedts Juridik, Stockholm, 1997

Strahl, Ivar, *Makt och rätt. Rättsidéns gång genom historien –från Babylonien till FN*, Iustus förlag, Uppsala, 2003

Gregow, Torkel (utgivare), *Sveriges rikets lag*, Nordstedts juridik, Stockholm, 2005

Wennström, Bo, *Rättens Kulturgräns*, Iustus förlag, Uppsala, 2001

Rapporter

Andersson, Tommy, *Kriminell utveckling –tidiga riskfaktorer och förebyggande insatser*, 2001:15, Brottsförebyggande rådet, Stockholm

Nordström, Åsa, *Upp till 18 –fakta om barn och ungdom*, 2004:06, Barnombudsmannen

Westfelt, Lisa, *Vad händer med unga lagöverträdare? Om överlämnande till vård inom socialtjänsten.*, 2002:19, Brottsförebyggande rådet, Stockholm

Internet

<http://www.stat-inst.se/zino.aspx?articleID=69> : 2/11 2005

<http://expressen.se/index.jsp?a=464601> : 4/11 2005

<http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19900052.HTM> : 11/11 2005

http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=239228&i_word=legostadga : 14/11
2005

http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=247250&i_word=1%e4roplan : 20/12
2005